MALTA

QORTI CIVILI

PRIM' AWLA

(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF

JOSEPH ZAMMIT MC KEON

Seduta tad-29 ta' April, 2014

Rikors Numru. 20/2012

Kate Sullivan (KI : 0429602L) u Captain Michael Bonello (KI :741840M)

kontra

L-Onorevoli Prim Ministru ;

L-Onorevoli Ministru ghall-Affarijiet Barranin ;

L-Onorevoli Ministru ghall-Gustizzja, Djalogu u l-Familja ;

L-Avukat Generali

u

b`digriet tat-22 ta` Ottubru 2012 gie kjamat in kawza Mark Pace

Il-Qorti :

I. <u>Preliminari</u>

Rat ir-rikors prezentat fis-<u>26 ta` Marzu 2012</u> li jaqra hekk –

1. Illi l-esponenti Kate Sullivan u Captain Michael Bonello imbarkaw fuq relazzjoni intima fis-sena 1968, meta Captain Michael Bonello kien ghaddej minn proceduri ghal separazzjoni personali minn martu Linda Bonello ;

2. Illi sussegwentment, ir-rikorrenti ddecidew illi jikru dar sabiex jistabbilixxu r-residenza ordinarja taghhom u jiffurmaw familja wara illi Captain Michael Bonello jissepara legalment minn ma` martu ;

3. Illi b`kunsens bejniethom huma ddecidew illi jikru d-dar li ggib l-indirizz 2, Pjazza San Pawl, Imdina. Minhabba illi f`dak iz-zmien mhux talli kien meqjus immorali, talli kien reat punibbli skond id-disposizzjonijiet tal-Kodici Kriminali, li ragel idahhal konkubina f`daru (Il-Puluzija vs Grezzju Cassar et Appell Inferjuri 28/02/1959), is-sid tal-fond, l-Avukat Dr Alessandro Depiro Gourgion, li kien ukoll habib tar-rikorrenti Michael Bonello, kien tah parir sabiex l-iskrittura ta` kera tigi iffirmata minn Kate Sullivan wahedha. Dak iz-zmien Kate Sullivan ma kinetx cittadina Maltija ;

4. Illi l-iskrittura ta` kera kienet giet iffirmata bejn Dr Alessandro Depiro Gourgion u r-rikorrenti Kate Sullivan nhar il-hamsa u ghoxrin ta` Lulju 1968, filwaqt illi r-rikorrenti Captain Michael Bonello ssepara legalment minn martu permezz ta` kuntratt ta` separazzjoni konsenswali datat sebgha u ghoxrin ta` Dicembru 1968 ;

5. Illi f`Jannar 1969, ir-rikorrenti bdew jirrisjedu flimkien bhala familja gewwa l-fond bl-indirizz 2, Misrah San Pawl, Mdina bhala r-residenza ordinarja taghhom. Huma kellhom zewgt itfal frott ta` din ir-relazzjoni : Michael Adam Bonello, imwieled nhar l-20 ta` Jannar 1970, u Andrew Rupert Bonello, imwieled nhar id-29 ta` Gunju 1973 ;

6. Illi din il-manuvra, illi l-iskrittura ta` kera tigi ffirmata minn Kate Sullivan, u mhux minn Michael Bonello ukoll, saret sabiex Captain Michael Bonello u Kate Sullivan ikunu protetti mill-mannara ta` ligi arkajka u ripressiva, li mhux talli ma kinetx taghti d-dritt illi wiehed jannulla jew iholl iz-zwieg fallut tieghu, talli kienet tippenalizza persuni illi jippruvaw ikomplu b`hajjithom wara l-falliment taz-zwieg taghhom. Ghal Captain Michael Bonello ma kienx permess illi japplika ghal annullament tal-Knisja stante illi r-ragunijiet li taw lok ghal separazzjoni personali minn martu ma kinux anticedenti ghaz-zwieg tieghu. Annullament civili lanqas ma kien jezisti ghaliex lanqas kien hawn Ligi taz-Zwieg. Divorzju ma kienx ezistenti lanqas.

*7. Illi ghalhekk, ghar-rikorrenti il-konkubinat taghhom ma kienx b`ghazla taghhom, imma kien impost fuqhom stante illi in vista tal-ligijiet ezistenti f`dawk iz-zminijiet huma ma setghu qatt jizzewgu. Illi l-istat ta` illegalita ta` konkubinat baqa` jissussisti nonostante illi gie legalizzat il-hall taz-zwieg fil-Kap XVI tal-Ligjiet ta` Malta. Fil-fatt fis-sentenza ghall-kawza fl-ismijiet Elsie Darmanin vs Richard Faulkner (15/12/1988) il-Prim` Awla tal-Qorti Civili presjeduta mill-Onor Imhallef Dr Joseph Filletti irriteniet illi : **`Il-qorti ma tistax taghti decizjoni li thalli sitwazzjoni ta` konkubinat, ghax din mhux biss tmur kontra l-morali pubblika imma wkoll kontra l-ligi.`** U konsegwenza ta` dan kollu, Kate Sullivan u Captain Michael Bonello kellhom jezercitaw kawtela liema bhala sabiex ma jisfghux vittmi ta` dawn il-ligijiet ingusti, nonostante illi dawn il-ligijiet kienu jiksru d-drittijiet fundamentali taghhom ;*

8. Illi jekk wiehed ifittex l-gherq tal-fenomenu tal-konkubinagg u drittijiet ancillari ghalih, isib illi :

`The meaning of the term in Roman Law, and consequently in early ecclesiastical records and writings, was much the same ; a concubine was a quasi-wife, recognized by law if there was no legal wife. She was usually of a lower social grade than her husband, and her children, though not considered the equals of those of the legal wife (uxor) were nevertheless termed natural (naturales) to distinguish them from spurious offsprings (spurii). For this legitimate concubinage the Roman Law did not require the intention of the two parties to remain together until death as man and wife ; the Lex Julia and the Papia Poppœa allowing both temporary and permanent concubinage.`

`Permanent concubinage, though it lacked the ordinary legal forms and was not recognized by the civil law as a legal marriage, had in it no element of immorality. It was a real marriage, including the intention and consent of both parties to form a lifelong union. This the Church allowed from the beginning, while Pope Callistus I broke through the barrier of state law, and raised to the dignity of Christian marriage permanent unions between slave and free, and even those between slave and slave (contubernium).`

`With the destruction of the Roman Empire and the consequent decline of knowledge of the Roman Law, its institution of legitimate concubinage fell into disuse, and concubinage came more and more to have only the modern significance . . . The clandestine marriages which gradually came to be tolerated in the Middle Ages, as they lacked the formality of a public sanction by the Church, can be considered as a species of legitimate concubinage** [http://home.newadvent.org];**`

9. Illi sal-lum, is-Subinciz ta` l-Artikolu 35 tal-Kap XVI tal-Ligijiet ta` Malta jistipula illi bil-firda personali jispicca l-obbligu tal-koabitazzjoni. Jekk wiehed iqis illi l-obbligazzjonijiet ta` koppja mizzewga huma l-koabitazzjoni, l-assistenza reciproka u l-obbligu ta` fedelta lejn xulxin, dan ifisser illi l-

obbligazzjoni tal-fedelta tibqa` tissussisti anke wara separazzjoni personali bejn il-konjugi ;

10. Illi dan necessarjament ifisser ukoll illi l-koabitazzjoni bejn persuni separati, jew koabitazzjoni bejn persuna mhux mizzewga u ohra legalment separata jiksru dan il-provvediment tal-ligi ;

11. Illi Kate Sullivan saret cittadina Maltija nhar il-hamsa u ghoxrin ta` Ottubru 2002, wara emendi fil-Ligi Dwar in-Nazzjonalita`. Sa qabel dik il-gurnata minhabba illi hija kienet cittadina Awstraljana, kemm il-visa biex tkun tista` tirrisjedi legalment f`dawn il-gzejjer, kif ukoll il-permess sabiex tkun tista` tahdem kellhom jiggeddu kull sena, minkejja illi hija kellha familja Maltija ;

12. Illi nonostante illi l-Avukat Dr Depiro Gourgion kien irrikonoxxa lir-rikorrent Michael Bonello bhala inkwilin a tempo vergine, pero ma setax jirrikonoxxieh formalment fuq l-iskrittura ta` kera minhabba l-ligijiet ezistenti dak iz-zmien, u nonostante illi kien irrikonoxxieh permezz ta` diversi ittri u anke fil-ledger tieghu, wara l-mewt tieghu f`Mejju tas-sena 1995, is-successuri fit-titolu tieghu taw il-congedo lil Kate Sullivan permezz ta` ittra ufficjali datata 3 ta` Jannar 1997, u intavolaw proceduri quddiem il-Qorti tal-Magistrati (Malta) fl-ismijiet Doris Depiro Gourgion, Maria Arrigo f`isimha propju u bhala mandatarja ta` l-assenti De Louis J Sant Cassia, Alexandra Radmilli, Mark Pace, Maria Galea u John Pace vs Kate Sullivan u Captain Michael Bonello (Avviz Nru 2284/97) ;

13. Illi fil-kawza precitata gie deciz mill-Qorti tal-Magistrati (Malta) permezz ta` sentenza moghtija nhar it-22 ta` Novembru 2010, illi l-konvenuti ma setghux jigu konsidrati bhala inkwilini protetti taht il-ligi (Artikolu 5 tal-Kap 158) u laqghet it-talbiet attrici ghal zgumbrament ta` Kate Sullivan u Captain Michael Bonello ;

14. Illi sussegwentment, is-sentenza precitata giet appellata, pero, il-Qorti ta` l-Appell (Sede Inferjuri), ikkonfermat is-sentenza ta` l-Ewwel Qorti, u fil-fatt, kontestwalment ma` dawn il-proceduri qed jigi ntavolat rikors ghal ritrattazzjoni tal-kawza quddiem il-Qorti ta` l-Appell ;

15. Illi s-Subinciz ta` l-Artikolu 5 tal-Kap 158 jistipula illi :

Meta fit-tmiem ta` kirja ta` dar ta` abitazzjoni mnehhija mill-kontroll (sew jekk dak iz-zmien ikun skont ftehim legali, skond l-uzu jew xort` ohra) il-kerrej ikun cittadin ta` Malta u jkun jokkupa d-dar bhala r-residenza ordinajra tieghu, id-disposizzjonijiet tal-Ordinanza li tirregola Tigdid tal-Kiri tal-Bini ghandhom japplikaw ukoll izda biss safejn dawn ma jkunux inkonsistenti ma` l-imsemmija disposizzjonijiet ta` dan l-artikolu.

16. Illi dan l-Artikolu huwa diskriminatorju fil-konfront tar-rikorrenti Kate Sullivan, stante illi hija ilha tirrisjedi fil-fond 2, Misrah San Pawl, Mdina ghal dawn l-ahhar tlieta u erbghin sena mas-sieheb taghha li hu Malti sa minn twelidu, u maz-zewg uliedhom cittadini Maltin u li ghandhom l-eta` ta` tnejn u erbghin sena u tmienja u tletin sena rispettivament, u ma setghetx tottjeni c-cittadinanza Maltija qabel is-sena 2002 minhabba c-cirkostanzi li kienet tinsab fihom ;

17. Illi di piu, Subinciz 3 ta` l-Artikolu 5 ta` Kap 158, jikser disposizzjonijiet ta` l-Artikolu 32 u 45 tal-Kostituzzjoni ;

18. Illi Artikolu 32 tal-Kostituzzjoni, ghalkemm mhuwiex applikabbi, ghandu fakolta interpretattiva, u ukoll forza morali. L-imsemmi Artikolu jistipula illi :

kull persuna f`Malta*** *hija intitolata ghad-drittijiet u libertajiet fundamentali tal-individwu, jigifieri, id-dritt,* ***tkun xi tkun ir-razza, post ta` origini, fehmiet politici, kulur, twemmin jew sess taghha, *izda suggett ghar-rispett tad-drittijiet u l-libertajiet ta` ohrajn u ta` l-interess pubbliku, ghal kull wahda u kollha kemm huma dawn li gejjin, jigifieri :*

a) il-hajja, liberta, sigurta tal-persuna ; ***b) it-tgawdija ta` propjeta u l-protezzjoni tal-ligi*** *; c)* ***ir-rispett ghall-hajja privata u familjari tieghu*** *;*

19. Illi Artikolu 45 tal-Kostituzzjoni jistipula illi :

- *bla hsara ghad-disposizzjonijiet tas-subartikoli (4), (5) u (7) ta` dan l-artikolu, ebda ligi ma ghandha taghmel xi disposizzjoni li tkun diskriminatorja sew fiha nnifisha jew fl-effett taghha ;*

- *bla hsara ghad-disposizzjonijiet tas-subartikoli (6), (7) u (8) ta` dan l-artikolu, hadd ma ghandu jigi trattat b`mod diskriminatorju minn xi persuna li tagixxi bis-sahha ta` xi ligi miktuba jew fil-qadi tal-funzjonijiet ta` xi kariga pubblika jew xi awtorita` pubblika ;*

- *f`dan l-artikolu il-kelma `diskriminatorju` tfisser ghoti ta` trattament differenti lil persuni differenti attribwibbli ghal kollox jew principarjament ghad-deskrizzjoni taghhom rispettiva skond ir-razza, post ta` origini, opinjonijiet pubblici, kulur, fidi jew sess li minhabba fihom persuni ta` deskrizzjoni wahda bhal dawn ikunu suggetti ghal inkapacitajiet jew restrizzjonijiet li persuni ta` deskrizzjoni ohra bhal dawn ma jkunux soggetti ghalihom jew ikunu moghtija privileggi jew vantaggi li ma jkunux moghtija lil persuni ta` deskrizzjoni ohra bhal dawn ;*

20. Illi d-dritt tal-protezzjoni ghall-hajja privata u l-familja huwa protett taht Artikolu 8 ta` l-Ewwel Skeda tal-Kap 319 kif ukoll taht Artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropeja. Hawnhekk ghandu jinghad illi l-Kap 319 tal-Ligijiet ta` Malta huwa sors ta` ligi kostituzzjonali u fil-fatt f`Artikolu 3 jistipula s-segwenti :

`(1) Id-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali ghandhom isiru, u jkunu esegwibbli bhala, parti mil-Ligi ta` Malta.`

(2) Fejn ikun hemm xi ligi ordinarja li tkun inkonsistenti mad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali, l-imsemmija Drittijiet u Libertajiet Fundamentali ghandhom jipprevalu, u dik il-ligi ordinarja ghandha, safejn tkun inkonsistenti, tkun bla effett.`

20. Illi ukoll Artikolu 8 ta` l-Ewwel Skeda tal-Kap 319 kif ukoll Artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropeja jistipulaw illi m`ghandu jkun hemm ebda indhil minn awtorita` pubblika dwar l-ezercizzju tad-dritt ghar-rispett tal-hajja privata u l-familja ta` persuna hlief jekk dan l-indhil ikun :

` . . . <u>skond il-ligi u li jkun mehtieg f`socjeta demokratika fl-interessi tas-sigurta nazzjonali jew il-gid ekonomiku tal-pajjiz, biex jigi evitat id-dizordni jew l-ghemil ta` delitti, ghall-protezzjoni tas-sahha jew tal-morali, jew ghall-protezzjoni tad-drittijiet u libertajiet ta` hadd iehor.`</u>

21. Illi fis-16 ta` Marzu tas-sena 2000 il-Parlament Ewropew addotta resoluzzjoni li tistipula illi l-Istati Membri ghandhom:

`guarantee one parent families, unmarried couples and same sex couples rights equal to those enjoyed by traditional couples and families, particularly as regards tax law, pecuniary rights and social rights` ;

22. Illi fis-17 ta` Jannar tas-sena 2003, il-Parlament Ewropew approva ukoll rapport fejn ghal darb`ohra talab lill-Istati Membri sabiex jaghtu lill-koppji li jikkoabitaw l-istess drittijiet bhal dawk moghtija lill-mizzewgin ;

23. Illi r-Rakommandazzjoni Numru R(88)3 tal-Kunsill ta` l-Ewropa addottata mill-Kunsill tal-Ministri fl-415 laqgha tad-Deputati tal-Ministri nhar is-7 ta` Marzu 1988 irrakkommandat lill-gvernijiet tal-Istati Membri sabiex jiehdu l-passi necessarji :

`<u>to ensure that contracts relating to property between persons living together as an unmarried couple, or which regulate matters concerning their property either during their relationship or when the relationship has ceased, should not be considered invalid solely because they have been concluded under these conditions.`</u> *[Vide sentenza tal-Qorti tal-Magistrati (Malta) fl-ismijiet : Raymond u Rose konjugi Avallone v Therese Agius 12/11/2003 u kkonfermata fl-Appell (Sede Inferjuri) 03/11/2004]*

*24. Illi l-Qorti Ewropeja Dwar id-Drittijiet tal-Bniedem fil-kawza fl-ismijiet **Johnston and others vs Ireland** (18/12/1986) irriteniet illi :*

`The principles which emerge from the Court`s case law on Article 8 include the following:

`a) by guaranteeing the right to respect for the family life, Article 8 presupposes the existence of a family ;`

b) `Article 8 applies to the family life of the illegitimate family as well as that of the legitimate family ;`

c) `Although the essential object of Article 8 is to protect the individual against arbitrary interference by the public authorities, there may in addition be positive obligations inherent in an effective respect for family life ...` ;

*25. Illi ukoll il-Qorti Ewropeja Dwar id-Drittijiet tal-Bniedem, fil-kawza fl-ismijiet **Keegan vs Ireland** (26/05/1994) irriteniet illi :*

`the Court recalls that the notion of family in this provision is not confined solely to marriage based relationships and may encompass other de facto `family` ties where parties are living together outside marriage.`

26. Illi l-istess Qorti, fil-kawza fl-ismijiet X,Y and Z vs UK (1997) irriteniet illi biex wiehed jiddetermina hemmx familja iridu jigu ezaminati diversi fatturi fosthom:

whether the couple live together, the length of their relationship and whether they have demonstrated their commitment to each other by having children or by other means.`

27. Illi fil-prezent, id-drittijiet u l-libertajiet fundamentali tal-bniedem m`ghadhomx protetti biss taht l-Artikoli 33 sa 45 tal-Kostituzzjoni, u taht il-Kap 319, imma ghandhom protezzjoni ulterjuri provenjenti minn korp ta` trattati u Konvenzjonijiet li taghhom l-Istat Malti huwa firmatarju, senjatament il-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali, il-Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women …fost l-ohrajn ;

28. Illi d-Dikjarazzjoni Universali tad-Drittijiet tal-Bniedem f`Subartikolu 3 ta` L-Artikolu 16 tistipula illi :

`the family is the natural and fundamental group unit in society and is entitled to protection by society and the State.`

29. Illi c-Charter of Fundamental Rights ta` l-Unjoni Ewropeja jipprotegi d-dritt ghall-hajja privata u ghall-familja f`Artikolu 7 ;

30. Illi persuna tgawdi ukoll protezzjoni ulterjuri ta` drittijiet u libertajiet fundamentali provenjenti mill-obbligazzjonijiet li dahal fihom l-Istat Malti galadarba dahal membru ta` l-Unjoni Ewropeja ;

31. Illi nonostante dak kollu hawn fuq precitat, l-Istat Malti ma wettaqx l-obbligi tieghu sabiex jikkonforma l-ligijiet tieghu mar-resoluzzjonijiet tal-Parlament Ewropew, u mad-decizjonijiet tal-Qorti Ewropeja Dwar id-Drittijiet tal-Bniedem, u emenda d-definizzjoni ta` familja biss ghall-finijiet tal-Kap 318 tal-Ligijiet ta` Malta, liema definizzjoni taqra s-segwenti :

` … persuna wahedha li fl-opinjoni tad-Direttur tkun tabita wahedha jew zewg persuni jew izjed li fl-opinjoni tad-Direttur ikunu jabitaw flimkien bhala familja` ;

32. Illi peress illi l-Istat Malti ma inkludiex fil-korp tal-ligijiet nazzjonali tieghu l-emendi rikjesti minnu, naqas milli jaghti drittijet lill-konkubini sew ghad-durata tar-relazzjoni taghhom kif ukoll f`kaz ta` xoljiment ta` tali relazzjoni ;

33. Illi l-Istat Malti qieghed inadempjenti nonostante illi r-rejaltajiet socjali inbidlu, u l-konkubinat sar alternattiva ohra ghal zwieg ghal persuni ta` diversi opinjonijiet, u fehmiet religjuzi, u nonostante l-obbligazzjonijiet internazzjonali tieghu ;

34. Illi di piu, minkejja illi l-Onorevoli Prim Ministru ilu sa mill-bidu tas-sena 2006 jghid pubblikament illi ser jimpenja ruhu biex tidhol fis-sehh ligi li tirregola l-konkubinat, dan fil-fatt baqa` ma sehhx ;

35. Illi kien precizament minhabba n-nuqqas ta` regolamentazzjoni tal-Ligi, illi l-atturi approfittaw irwiehhom u istitwixxew il-proceduri sabiex jizgumbraw lir-rikorrenti mir-residenza ordinarja taghhom ghal dawn l-ahhar tlieta u erbghin sena ;

36. Illi din il-lacuna fil-ligi tkompli taggrava ruhha bl-interpretazzjoni rigoruza tal-Qrati nostrani ghall-Artikolu 1012 tal-Kap XVI tal-Ligijiet ta` Malta, fejn stante li tirritjeni li dan l-Artikolu mhuwiex applikabbli f`kazi ta` atti immorali, u tipprezumi ukoll illi l-fatt li koppja tikkoabita bla ma tizzewweg huwa fih innifsu att immorali ;

37. Illi bil-fatti illi skond il-Ligi : 1. ir-rikorrenti Kate Sullivan ma setghetx tizzewweg lis-sieheb taghha Michael Bonello, u 2. il-konkubinat kien illegali u immorali ; hija u s-sieheb taghha gew diskriminati u konsiderevolment pregudikati nonostante illi huma kienu u ghadhom qeghdin jiffurmaw familja. Dan peress illi l-iskrittura ta` kera ma setghetx tigi ffirmata f`isem iz-zewg partijiet flimkien u peress ukoll illi l-protezzjoni ta` l-Artikolu 5 tal-Kap 158 ma kienx japplika ghaliha awtomatikament, u nonostante illi hemm diversi dokumenti li jikkonfermaw illi s-sid originali tal-fond kien irrikonoxxa lil Michael Bonello bhala inkwilin, huma xorta wahda gew traxxinati fi proceduri

legali li ilhom ghaddejjin sa mill-1997, apparti illi t-titolu taghhom ta` kera illum huwa fid-diskrezzjoni tal-Qorti ta` l-Appell ;

38. Illi fis-sitwazzjoni odjerna, konxji ta` l-ingustizzja socjali li qed issir fil-konfront taghhom, u konxji ukoll tal-fatt illi ma jezistix rimedju nazzjonali effettiv ghalihom u ghal persuni f`sitwazzjoni simili ghal taghhom huma gew kostretti illi jintavolaw proceduri quddiem din l-Onorabbli Qorti, u dan a tenur ta` l-Artikolu 46(1) tal-Kostituzzjoni ta` Malta u ta` Artikolu 4 tal-Kap 319 tal-Ligijiet ta` Malta ;

Ighidu ghalhekk il-konvenuti prevja kwalsijasi dikjarazzjoni necessarja u opportuna, il-ghaliex din il-Qorti m`ghandhiex –

1. Taqta` u tiddeciedi illi l-Artikoli 206 u 207 tal-Kodici Kriminali, illum revokati, kienu illegali u anti-kostituzzjonali ;

2. Taqta` u tiddeciedi illi l-interpretazzjoni rigoruza tal-Qrati lokali ta` l-Artikolu 1012 tal-Kap XVI fil-konfront ta` konkubini huma llegali u anti-kostituzzjonali ;

3. Taqta` u tiddeciedi billi tiddikjara l-agir ta` l-Istat Malti fil-konfront taghhom u ta` persuni f`sitwazzjoni simili, liema agir ghadu in vigore sal-lum bhala wiehed li jikkostitwixxi ksur tal-Kostituzzjoni ta` Malta in partikolari Artikoli 32 u 45(3) ta` l-istess Kostituzzjoni, tal-Kap 319 tal-Ligijiet ta` Malta kif ukoll ta` Artikoli 8 u 14 tal-Konvenzjoni Ewropeja Dwar id-Drittijiet tal-Bniedem ;

4. Taqta` u tiddeciedi illi l-istat Malti mhuwiex joffri rimedju nazzjonali effettiv ghalihom u ghal persuni ohra fl-istess sitwazzjoni u dan bi ksur tal-Kap 319 tal-Ligijiet ta` Malta u ta` Artikolu 13 tal-Konvenzjoni Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem ;

5. Taqta u tiddieciedi illi l-Artikolu 5 tal-Kap 158 tal-Ligijiet ta` Malta ghandu japplika ghaliha personalment stante c-cirkostanzi su esposti ;

6. Tordna illi r-rikorrenti jigu remunerati ghal danni inkluz dawk morali rekati konsegwenza ta` dan l-agir;

7. Taghti kwalunkwe provvediment iehor li thoss opportun skond il-Ligi;

8. Bl-ispejjez kontra l-konvenuti u / jew min minnhom

Il-konvenuti minn issa ingunti ghas-subizzjoni.

Rat il-lista tax-xhieda ndikati mir-rikorrenti.

Rat ir-risposta tal-intimati prezentata fit-13 ta` April 2012 li taqra hekk –

1. Illi in linea preliminari u minghajr pregudizzju, l-Onorevoli Prim` Ministru u l-Onorevoli Ministru ghall-Affarijiet Barranin mhumiex il-legittimi kontradittur i u dan a tenur ta` l-artikolu 181B tal-Kap 12 tal-Ligijiet ta` Malta u ghaldaqstant ghandhom jigu liberati mill-osservanza tal-gudizzju ;

*2. Illi minghajr pregudizzju u wkoll in linea preliminari, hija l-umli fehma ta` l-esponenti li din l-Onorabbli Qorti ghandha tirrifjuta li tezercita s-setghat taghha skont il-proviso tal-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni ta` Malta u tal-proviso ta` l-artikolu 4(2) tal-Kap 319 in kwantu mir-rikors promotur jirrizulta b`mod car li ghadhom pendenti l-proceduri ta` ritrattazzjoni tal-kawza civili bin-numru 2284/97 fl-ismijiet '**Depiro Gourgion Doris et vs Sullivan Kate et**' u ghalhekk ir-rikorrenti ghadhom ma ezawrixxewx ir-rimedji ordinarji disponibbli favur taghhom qabel ma ntavolaw il-proceduri odjerni ;*

3. Illi ukoll in linea preliminari u minghajr pregudizzju, in kwantu l-azzjoni tar-rikorrenti hija bbazata fuq l-allegat ksur tal-Konvenzjoni dwar il-Harsien tad-Drittijiet Fundamentali tal-Bniedem, l-azzjoni odjerna hija inammissibbli ratione temporis fit-termini ta` l-artikolu 7 ta` l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea (Kap 319 tal-Ligijiet ta` Malta) li jipprovdi li l-ebda ksur tad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali mwettaq qabel it-30 ta` April 1987 ma ghandu jaghti lok ghat-tehid ta` azzjoni taht l-artikolu 4 ta` dak l-Att ;

4. Illi di piu` u in linea preliminari in kwantu l-azzjoni tar-rikorrenti hija bbazata fuq l-artikolu 45 tal-Kostituzzjoni ta` Malta, l-azzjoni odjerna hija ukoll inammissibbli ratione temporis fit-termini ta` l-artikolu 45(10) tal-Kostituzzjoni li jipprovdi li sa tmiem ta` perjodu ta` sentejn li jibda fl-1 ta` Lulju 1991, ebda haga li hemm f`xi ligi maghmula qabel l-1 ta` Lulju 1991 ma titqies li tkun inkonsistenti mad-disposizzjonijiet ta` l-artikolu 45 tal-Kostituzzjoni ;

5. Illi dejjem in linea preliminari u minghajr pregudizzju, in kwantu l-azzjoni tar-rikorrenti hija bbazata fuq l-allegat ksur tal-Kostituzzjoni ta` Malta, l-azzjoni odjerna hija ukoll inammissibbli ratione temporis fit-termini ta` l-artikolu 47(7) tal-Kostituzzjoni li jipprovdi li 'Sa tmiem ta` perijodu li jaghlaq fit-30 ta` Gunju, l993, ebda haga li hemm f`xi ligi specifikata fl-Ewwel Skeda li tinsab ma` din il-Kostituzzjoni u, sat-tmiem ta` perijodu ta` tliet snin li jibda bil-gurnata stabbilita, ebda haga li hemm f`xi ligi ohra maghmula qabel il-gurnata stabbilita ma titqies li tkun inkonsistenti mad-disposizzjonijiet tal-artikoli 33 sa 45 (maghdudin) ta` dan il-Kapitolu u, salv kif intqal qabel, ebda haga maghmula skont l-awtorità ta` xi ligi bhal dik ma titqies li tkun saret bi ksur ta` dawk l-artikoli' ;

6. Illi fil-mertu u minghajr pregudizzju ghas-suespost, l-allegat ksur tad-disposizzjonijiet tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Kostituzzjoni ta` Malta huwa nfondat fil-fatt u fid-dritt ghar-ragunijiet segwenti li qed jigu elenkati minghajr pregudizzju ghal xulxin :-

*6.1 Illi l-esponenti mhumiex edotti mill-fatti kif elenkati fir-rikors promotur u ghaldaqshekk ikun opportun li jigu allegati l-atti tal-kawza bin-numru 2284/97 fl-ismijiet '**Depiro Gourgion Doris et vs Sullivan Kate et**' ;*

6.2 Illi bir-rispett dovut, l-esponenti m`huma bl-ebda mod responsabbli ghar-riperkussjonijiet tal-parir legali allegatament moghti mill-Avukat Dr Alessandro Depiro Gourgion lir-rikorrenti sabiex l-iskrittura ta` kera tigi iffirmata minn Kate Sullivan wahedha, liema parir ir-rikorrenti ghogobhom jaccettaw ;

6.3 Illi inoltre, l-artikoli 206 u 207 tal-Kodici Kriminali li ghalihom jaghmlu referenza r-rikorrenti gew effettivament imhassra permezz tal-emenda numru 3 tal-Att Nru II tal-1973 u ghalhekk, dato ma non concesso li l-uniku raguni ghalfejn ir-rikorrenti Michael Bonello ma ffirmax il-kuntratt tal-kera flimkien ma` Kate Sullivan kienet unikament minhabba dawn l-artikoli tal-ligi, mid-dhul fis-sehh tal-imsemmi Att, u cioe` mid-29 ta` Jannar tal-1973 'l quddiem, ma kien hemm xejn x`jostakola lir-rikorrenti milli jitolbu lis-sid tal-fond jirrikonoxxi anke lil Michael Bonello bhala nkwilin ;

6.4 Illi r-rikorrenti qeghdin ukoll jallegaw illi l-Avukat Dr Depiro Gourgion kien irrikonoxxa lir-rikorrent Michael Bonello bhala inkwilin. Bir-rispett dovut, l-Onorabbli Qorti tal-Magistrati (Malta) kif ukoll il-Qorti tal-Appell iddecidew li dan ma kienx minnu u tennew li 'pagament da parte tal-konvenut dejjem sar ghan-nom tal-istess konvenuta l-ohra, u huwa bhala tali qatt ma hallas bhala kerrej, u lanqas gie qatt rikonoxxut bhala tali' ;

6.5 Illi mhuwiex minnu li l-Artikolu 5 tal-Kap 158 huwa diskriminatorju fil-konfront tar-rikorrenti Kate Sullivan kif qed jallegaw ir-rikorrenti. Il-kelma 'diskriminatorju' ghandha tifsira specifika fil-ligi liema tifsira bl-ebda mod ma tikkomprendi dak li qeghda tallega r-rikorrenti Kate Sullivan ;

6.6 Illi minghajr pregudizzju ghall-premess, ma tista` ssir l-ebda referenza ghal dwak l-emendi ghall-artikolu 45 tal-Kostituzzjoni li dahlu fis-sehh wara d-data meta allegatament sehh l-agir diskriminatorju ;

6.7 Inoltre ma jissussisti ebda ksur tal-artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropea kif qed jallegaw ir-rikorrenti ;

6.8 Illi kull allegazzjoni da parti tar-rikorrenti li l-Istat Malti naqas milli jwettaq 'l-obbligi tieghu sabiex jikkonforma l-ligijiet tieghu' hija manifestament infondata. Ir-Resoluzjonijiet tal-Parlament Ewropew u ir-Rakkomandazzjonijiet tal-Kunsill tal-Ewropa mhumiex vinkolanti. Minghajr

pregudizzju ghal dan, ic-cirkostanzi tal-kaz odjern bl-ebda mod ma jmur kontra r-Resoluzzjoni tal-Parlament Ewropew jew ir-Rakkomandazzjoni tal-Kunsill Ewropew citati mir-rikorrenti ;

6.9 Illi dwar l-ewwel u tieni talbiet, oltre s-suespost l-esponenti jzidu jghidu li ghalkemm ir-rikorrent qeghdin ripetutament jallegaw li diversi artikoli tal-Kodici Kriminali, tal-Kodici Civili u tal-Kap 158 kienu/huma 'illegali jew anti-kostituzzjonali', mkien m`huwa qieghed jigi pprecizat liema huwa / huma dawk id-disposizzjonijiet tal-Kostituzzjoni jew tal-Konvenzjoni li allegatament qed jigu lezi ;

6.10 Illi b`referenza partikolari ghat-tielet u r-raba` talbiet, l-esponenti jirrilevaw ukoll li dawn it-tabliet huma ukoll insostenibbli in kwantu d-decizjoni ta` din l-Onorabbli Qorti taghmel biss stat fil-konfront tal-partijiet fil-kawza u mhux `persuni ohra fl-istess sitwazzjoni` ;

6.11 Illi di piu`, u dejjem minghajr pregudizzju ghas-suespost, in kwantu l-azzjoni tar-rikorrenti hija bbazata fuq l-allegat ksur tal-Kostituzzjoni, dato ma non concesso li hemm xi ksur f`dan is-sens, ma jista` jinghata l-ebda dritt ghal kumpens skond id-dispost tas-subartikoli (8) u (9) tal-artikolu 47 tal-Kostituzzjoni ta` Malta ;

7. Illi ghar-ragunijiet kollha suesposti, l-ebda wahda mit-talbiet tar-rikorrenti ma hija sostenibbli ;

8. Salv eccezzjonijiet ulterjuri.

Ghaldaqstant l-esponenti, jitolbu bir-rispett lil din l-Onorabbli Qorti joghgobha tichad it-talbiet kollha tar-rikorrenti bl-ispejjez kollha kontra taghhom.

Rat il-verbal tal-udjenza tas-26 ta` April 2012 fejn idderigiet lill-partijiet sabiex f`dan l-istadju jressqu provi u jittrattaw l-ewwel hames eccezzjonijiet preliminari tal-intimati.

Rat il-verbal tal-udjenza tal-14 ta` Gunju 2012.

Rat in-nota b`dokumenti li pprezenta l-intimat Avukat Generali.

Rat illi fl-istess udjenza, il-partijiet qablu li l-procedura ta` ritrattazzjoni fl-ismijiet "*Doris Depiro Gourgion et vs Kate Sullivan et*" (Avv Nru 2284/97) kienet ghadha pendenti quddiem il-Qorti tal-Appell (Sede Inferjuri) presjeduta mill-Onor. Imhallef Gino Camilleri.

Rat illi fl-istess udjenza, id-difensur tal-intimati ddikjarat illi l-legittimu kontradittur tar-rikorrenti fil-kawza tal-lum huwa biss u esklussivament l-Avukat Generali. In vista ta` din id-dikjarazzjoni, ir-rikorrenti cedew l-atti tal-kawza fil-konfront ta` l-intimati l-ohra. In vista ta` din ic-cessjoni, kienet ritirata l-ewwel eccezzjoni preliminari.

Rat id-digriet taghha moghti fl-udjenza tat-22 ta` Ottubru 2012 fejn, wara talba tar-rikorrenti li ma kenitx opposta mill-intimat, ordnat il-kjamata fil-kawza ta` Mark Pace.

Rat ir-risposta li l-kjamat fil-kawza pprezenta fl-20 ta` Novembru 2012 u li taqra hekk –

1. Illi dan ir-rikors huwa null kif ukoll irritwali peress illi r-rikorrenti agixxew b`dan ir-rikors qabel ma ezawrew ir-rimedji lilhom spettanti skont il-ligi

2. Illi bejn ir-rikorrenti u l-esponent hemm kawza pendenti quddiem il-Qorti tal-Appell (Sede Inferjuri) fl-ismijiet 'Depiro Gourgion Doris et pro et noe -vs- Sullivan Kate et' (Citaz Nru 2284/1997) li tinsab differita ghat-22 ta` Novembru 2012 fejn ir-rikorrenti qeghdin jitolbu r-ritrattazzjoni tas-sentenza moghtija mill-Qorti tal-Appell fid-29 ta` Frar 2012, fejn il-Qorti cahdet l-appell tar-rikorrenti u ordnat l-izgumbrament taghhom mill-fond 2, St. Paul`s Square, Mdina ;

3. Illi dik il-kawza ta` zgumbrament giet introdotta fis-sena 1997 li kif inghad fuq ghadha pendenti ;

4. Ir-rikorrenti pprezentaw dan ir-rikors kostituzzjonali fis-26 ta` Marzu 2012 cioe` fil-pendenza tal-kawza ta` ritrattazzjoni li giet introdotta proprju l-ghada tal-prezenti rikors u cioe` fis-27 ta` Marzu 2012 ;

5. Dan juri b`mod car l-ambigwita` u irritwalita` ta` zewg rikorsi li legalment mhux koncepibbli li jimxu flimkien izda kif inghad fuq ir-rikorrenti kellhom l-obbligu li jezawrixxu l-proceduri tar-ritrattazzjoni qabel ma jintroducu r-rikors odjern.

6. Illi minghajr pregudizzju tal-premess it-talbiet tar-rikorrenti fil-konfront tal-esponent huma bla bazi legali u huma ntizi biss biex jipprivaw lill-esponent milli jiehu pussess tal-fond in kwistjoni kif determinat mill-Qorti.

Semghet ix-xiehda ta` Edward Buttigieg u ta` Mark Sultana fl-udjenza tad-9 ta` Mejju 2013, u rat id-dokument li kien esebit fl-istess udjenza.

Rat id-digriet taghha moghti fl-istess udjenza fejn, wara talba mill-intimat u mill-kjamat fil-kawza, li ma kenitx opposta mir-rikorrenti, idderigiet lill-partijiet sabiex iressqu provi biss dwar it-tieni eccezzjoni tal-Avukat Generali u l-ewwel eccezzjoni tal-kjamat fil-kawza.

Rat in-noti ta` osservazzjonijiet tal-partijiet dwar it-tieni eccezzjoni tal-Avukat Generali u l-ewwel eccezzjoni tal-kjamat fil-kawza li t-tnejn jirrigwardaw il-kwistjoni tal-esawriment tar-rimedji ordinarji.

Rat id-digriet taghha moghti fl-udjenza tas-17 ta` Ottubru 2013 fejn halliet il-kawza ghas-sentenza dwar it-tieni eccezzjoni tal-Avukat Generali u l-ewwel eccezzjoni tal-kjamat fil-kawza.

Rat l-atti l-ohra tal-kawza.

Ikkunsidrat :

II. Provi

Il-Qorti sejra tillimita ruhha ghall-provi li jolqtu l-eccezzjoni tal-Avukat Generali u dik tal-kjamat fil-kawza li qeghdin jigu decizi llum.

Il-P.L. Francesca Scerri mill-Ufficcju tal-Avukat Generali kkonfermat illi mill-2006 kienet abbozzata ligi dwar il-konkubinagg u pprezentat kopja tal-abbozz li tressaq fil-Parlament.

Edward Buttigieg - Agent Direttur fid-Dipartiment tas-Sigurta` Socjali – xehed illi bejn l-Awstralja u Malta kien sar ftehim li dahal fis-sehh f`Awissu 1990 fejn cittadin tal-Awstralja seta` jikseb ukoll ic-cittadinanza ta` Malta bil-kondizzjoni li jkollu perijodu ta` residenza go Malta jew ikun hadem go Malta. Wara l-1990, jekk persuna tkun hadmet ghal zmien go Malta u ghal zmien iehor go l-Awstralja, dik il-persuna tkun tista' tiehu pensjoni. Huwa seta` jwiegeb biss dwar materji relatati ma` kontribuzzjonijiet tas-sigurta` socjali jew pensjonijiet. Qal ukoll illi bhala beneficcji, cittadini tal-Awstralja, li kienu jghixu Malta, kienu intitolati. Fil-ftehim bejn Malta u l-Awstralja, ma kienx hemm referenza ghall-koabitazzjoni.

Mark Sultana – ufficjal tad-Dipartiment tac-Cittadinanza u *Expatriates* – xehed illi qabel dahlet ic-cittadinanza doppja, persuna li tkun twieldet bejn il-21 ta` Settembru 1964 u l-1 ta` Awissu 1989 go Malta, irrispettivament mill-fatt jekk il-genituri taghha humiex Maltin, kienet tigi dikjarata bhala cittadin Malti. Fl-2000, il-ligi nbdilet fis-sens li biex persuna ssir cittadin ta' Malta, trid ikollha xi hadd mill-genituri taghha li jkun cittadin ta` Malta, jew alternattivament il-

persuna tkun ilha perijodu ta' zmien tghix Malta jew tkun izzewwget cittadin Malti. Persuni li jitwieldu barra miz-zwieg mhumiex awtomatikament cittadini ta` Malta izda l-genitur bijologiku (jekk ikun Malti) jista` japplika ghal cittadinanza biex ibnu jew bintu tinghata c-cittadinanza. Fl-2007 saru emendi fejn gie rikonoxxut li jekk persuna kellha l-antenati taghha li twieldu Malta, dik il-persuna tkun tista' tinghata c-cittadinanza Maltija. Persuni li twieldu qabel l-1964 ma kinux cittadini ta` Malta u dana jekk ma jkollhomx xi hadd mill-genituri cittadin ta` Malta.

Ikkunsidrat :

III. <u>Dritt</u>

L-**<u>Art 46(2)</u>** tal-Kostituzzjoni jaqra hekk :-

Il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili għandu jkollha ġurisdizzjoni oriġinali li tisma' u tiddeċidi kull talba magħmula minn xi persuna skont is-subartikolu (1) ta' dan l-artikolu, u tista' tagħmel dawk l-ordnijiet, toħroġ dawk l-atti u tagħti dawk id-direttivi li tqis xierqa sabiex twettaq, jew tiżgura t-twettiq ta' kull waħda mid-disposizzjonijiet tal-imsemmija artikoli 33 sa 45 (magħdudin) li għall-protezzjoni tagħhom tkun intitolata dik il-persuna :

Iżda l-Qorti tista', jekk tqis li jkun desiderabbli li hekk tagħmel, tirrifjuta li teżerċita s-setgħat tagħha skont dan is-subartikolu f 'kull każ meta tkun sodisfatta li mezzi xierqa ta' rimedju għall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli favur dik il-persuna skont xi liġi oħra.

L-**<u>Art 4(2)</u>** tal-Kap 319 jaqra hekk :-

Il-Prim'Awla tal-Qorti Civili ghandu jkollha gurisdizzjoni originali li tisma' u tiddeciedi kull talba maghmula minn xi persuna skond is-subartikolu (1) ta' dan l-artikolu, u tista' tagmmel dawk l-ordnijiet, tohrog dawk l-atti u taghti dawk id-direttivi li tqis xierqa sabiex twettaq, jew tiggura t-twettiq tad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali li ghat-tgawdija taghhom tkun intitolata dik il-persuna :

Izda l-qorti tista', jekk tqis li jkun desiderabbli li hekk taghmel, tirrifjuta li tezercita s-setghat taghha skond dan is-subartikolu f`kull kaz meta tkun sodisfatta li mezzi xierqa ta' rimedju ghall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli favur dik il-persuna skond xi ligi ordinarja ohra.

Ikkunsidrat :

IV. <u>Gurisprudenza</u>

Fis-sentenza taghha tal-31 ta` Ottubru 2003 fil-kawza "**<u>Mediterranean Film Studios Limited v. Il-Korporazzjoni ghall-Izvilupp ta` Malta et</u>**", il-Qorti Kostituzzjonali qalet hekk –

" *...Tajjeb li wiehed jirribadixxi r-raison d'etre taz-zewg proviso li gew applikati mill-Ewwel Qorti. Kif gie diversi drabi osservat kemm minn din il-Qorti kif ukoll mill-Prim Awla tal-Qorti Civili (Sede Kostituzzjonali) l-akkoljiment o meno ta' "eccezzjoni" ibbazata fuq il-proviso in kwistjoni jew addirittura l-applikazzjoni ex officio tal-proviso mill-Qorti hu fid-diskrezzjoni ta' l-istess Qorti. "Il-Qorti la trid li jsiru kawzi kostituzzjonali bla htiega u lanqas tista' timpedixxi cittadin milli jippromwovi azzjonijiet simili meta jidher 'prima facie' li ghandu*

kaz serju li jista' jimplika ksur tad-drittijiet fondamentali tal-bniedem" (**Oliver Siracusa noe v. L-Onorevoli Prim Ministru noe et -** *P.A. 21/1/88, konfermata mill-Qorti Kostituzzjonali fis-16 ta' Novembru, 1989 ; ara wkoll* **Alfred Balzan v. Onor. Prim Ministru et -** *P.A. 28/9/90, konfermata mill-Qorti Kostituzzjonali fil-15 ta' Jannar, 1991). Fi kliem iehor, id-diskrezzjoni taht iz-zewg proviso in kwistjoni ghandha dejjem tigi wzata fl-ahjar interess ta' l-amministrazzjoni tal-gustizzja, biex min-naha l-wahda il-Prim Awla kif ukoll din il-Qorti, il-Qorti Kostituzzjonali, ma jigux inondati b'kawzi li jistghu jigu determinati minn Qrati ohra u/jew bi proceduri ohra, u min-naha l-ohra c-cittadin (jew persuna guridika, skond il-kaz) ma jigix ipprivat mir-rimedji li hu ghandu dritt ghalihom taht il-Kostituzzjoni jew taht il-Kap. 319. Dan il-hsieb gie espress bl-aktar mod car mill-Prim Awla tal-Qorti Civili fis-sentenza taghha tal-5 ta' Dicembru, 1986 fil-kawza fl-ismijiet* **Tonio Vella v. Kummissarju tal-Pulizija et** *(deciza finalment mill-Qorti Kostituzzjonali fil-5 ta' April, 1991), fejn intqal hekk : Il-legislatur kostituzzjonali kkonferixxa lil din il-Qorti (u lil ebda persuna jew awtorita` ohra) din id-diskrezzjoni wiesgha fl-interess tal-ahjar amministrazzjoni tal-gustizzja biex minn banda 'l wahda tkun tista' twaqqaf, jekk ikun hemm bzonn anke hesrem, lil min jipprova jabbuza mill-process kostituzzjonali u mill-banda l-ohra tkun tista' timpedixxi li jigu kreati ostakoli bla bzonn fit-triq ta' min ikun jidher li genwinament ikun qieghed ifittex irrimedju kostituzzjonali. Il-fattispeci u c-cirkostanzi partikolari kollha tal-kaz ghandhom jigu ezaminati ghaliex b'hekk biss il-Qorti tkun tista' tasal biex tiddeciedi jekk ikunx desiderabbli li tiddeklina illi tezercita s-setghat taghha.*

Din il-Qorti zzid tosserva li dak li l-Qorti trid tkun sodisfatta minnu hu li mezzi xierqa ta' rimedju ghall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli favur ir-rikorrent. Il-mezz xieraq ta' rimedju irid ikun wiehed otenzjalment effettiv – cioe` wiehed li jista', jew seta` kieku gie utilizzat, adegwatament jikkompensa lill-vittma tal-ksur ghal dak il-ksur, jew li altrimenti jaghmel tajjeb ghal dak il-ksur, per ezempju billi l-att leziv jigi dikjarat null ghall-finijiet u effetti kollha tal-ligi b'mod li l-vittma jitqieghed fl-istatus quo ante. Kollox jiddependi, kif inghad, fuq il-fattispeci partikolari tal-kaz."

Fis-sentenza taghha tas-27 ta` Frar 2003 fil-kawza "**John Sammut v. Awtorita` ta` l-Ippjanar**", il-Qorti Kostituzzjonali qalet hekk –

"Skond il-gurisprudenza kostanti ta' dawn il-Qrati, sakemm tibqa' l-possibilita` li l-lezjoni tad-dritt fondamentali setghet kienet jew ghad tista' tigi retifikata bil-proceduri u mezzi provduti bil-ligi, ikun generalment il-kaz li din il-Qorti tiddeklina milli tezercita` s-setghat kostituzzjonali taghha. (Q.K. ***Zahra v. Awtorita` ta' l-Ippjanar*** *31.5.99). F`kazijiet bhal dawn il-Qorti trid tara jekk ir-rikorrent ezercitax ir-rimedji kollha li taghtih il-ligi ordinarja. Il-gurisdizzjoni ta' dina l-Qorti tibda wara li r-rimedji ordinarji jkunu spiccaw u r-rikorrent ma jkollu ebda triq ohra hlief li jilmenta minn ksur ta' dritt fundamentali taht il-Kostituzzjoni jew il-Konvenzjoni Ewropeja (Qorti Kostituzzjonali* ***Spiteri v. P.A.*** *25/6/99)"*

U kompliet hekk –

"Il-fatt li ghemil jew nuqqas partikolari jkun jikser dritt fondamentali ma jfissirx necessarjament li l-uniku rimedju effettiv huwa dak kostituzzjonali wara procedura skond is-subartikoli (1) jew (3) tal-Artikolu 46 tal-Kostituzzjoni jew id-disposizzjonijiet analogi tal-Artikolu 4 tal-Kap. 319. Kieku kien hekk, il-proviso tas-subartikolu (2) tal-Artikolu 46 tal- Kostituzzjoni u l-proviso tas-subartikolu (2) tal-Artikolu 4 tal-Kap. 319 kienu jkunu superfluwi jew addirittura bla sens (ara f'dan ir-rigward is-sentenza ta' din il-Qorti, diversament komposta, tas-7 ta' April, 2000 fl-ismijiet ***Adel Mokhtar Al Sakalli v. Onor. Prim Ministru et*** *; kif ukoll is-sentenza ta' din il-Qorti – dejjem diversament komposta – tal-31 ta' Mejju, 2000 f-lismijiet* ***Teddy Rapa v. Chairman ta' l-Awtorita` ta' l-Ippjanar et****.) Infatti dana l-proviso addirittura jippostula ksur tad-drittijiet fondamentali ("…ghall-ksur allegat…") izda li minkejja dan "…mezzi xierqa ta' rimedju ghall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli skond xi ligi…ohra…" favur il-vittma …"*

Fis-sentenza taghha tas-27 ta` Frar 2009 fil-kawza "**<u>Joseph Bellizzi et v. L-Awtorita` Marittima ta' Malta et</u>**" il-Qorti Kostituzzjonali qalet hekk –

"Illi l-principji li jirregolaw l-eccezzjoni ta' ezawriment ta' rimedji huma ben stabbiliti fil-gurisprudenza nostrali b'dan li inghad li :

"(a) Meta jidher car li jezistu mezzi ordinarji disponibbli ghar-rikorrent biex jikseb rimedju ghall-ilment tieghu, ir-rikorrent ghandu jirrikorri ghal tali mezzi qabel ma jirrikorri ghar-rimedju kostituzzjonali, u huwa biss wara li jkun fittex dawk il-mezzi jew wara li jidher li dawk il-mezzi ma jkunux effettivament disponibbli li ghandu jintuza r-rimedju kostituzzjonali ;

"(b) Li d-diskrezzjoni li tuza l-Qorti biex tqis jekk ghandhiex twettaq is-setghat taghha li tisma' kawza ta' natura kostituzzjonali ghandha torbot, sakemm ma tingiebx xi raguni serja u gravi ta' illegalita`, ingustizzja jew zball manifest fl-uzu taghha ;

"(c) M'hemm l-ebda kriterju stabbilit minn qabel dwar l-uzu tal-imsemmija diskrezzjoni, billi kull kaz jehtieg jigi mistharreg fuq ic-cirkostanzi tieghu ;

"(d) Fil-fatt in-nuqqas wahdu ta' tehid ta' mezzi ordinarji mir-rikorrent m'huwiex raguni bizzejjed biex Qorti ta' xejra kostituzzjonali taqtaghha li ma tuzax is-setghat taghha li tisma' l-ilment, jekk jintwera li l-imsemmija mezzi ma kienux tajbin biex jaghtu rimedju shih lir-rikorrent ghall-ilment tieghu ;

"(e) In-nuqqas ta' tehid ta' rimedju ordinarju – ukoll jekk seta' kien ghal kollox effettiv biex jindirizza l-ilment tar-rikorrent – minhabba l-imgieba ta' haddiehor m'ghandux ikun raguni biex il-Qorti twarrab is-setghat taghha li tisma' l-ilment kostituzzjonali tar-rikorrent (P.A. (K) (VDG) ***"Victor Bonavia v. L-Awtorita` ta' l-Ippjanar et"*** *- 9 ta' Frar 2000) ;*

"(f) L-ezercizzju minn Qorti (tal-ewwel grad) tad-diskrezzjoni taghha bla ma tistharreg il-materja necessarja li fuqha tali diskrezzjoni ghandha titwettaq, jaghti lil Qorti tat-tieni grad is-setgha li twarrab dik id-diskrezzjoni (Q.K. ***"Vella v. Bannister et"*** *– 7 ta' Marzu 1994 - Kollez Vol. LXXXVIII.i.48) u (Q.K.* ***"Visual & Sound Communications Ltd v. Il-Kummissarju tal-Pulizija"*** *– 12 ta' Dicembru 2002) ;*

"(g) Meta r-rimedju jaqa' fil-kompetenza ta' organu iehor jew meta s-smigh tal-ilment tar-rikorrent se jwassal biex l-indagni gudizzjarja u l-process l-iehor tas-smigh tar-rimedju ordinarju jkunu duplikazzjoni ta' xulxin, il-Qorti Kostituzzjonali ghandha ttendi lejn ir-rifjut li tuza' s-setghat taghha kostituzzjonali, sakemm l-indagni gudizzjarja talkaz ma tkunx, min-natura taghha, ixxaqqleb izjed lejn kwistjoni kostituzzjonali.

"(h) Irid dejjem jitqies li din id-diskrezzjoni ghandha dejjem tigi uzata fl-ahjar amministrazzjoni tal-gustizzja u tohloq bilanc biex, mill-banda l-wahda, twaqqaf lil min jipprova jabbuza mill-process kostituzzjonali, u mill-banda l-ohra zzomm milli jigi mahluq xkiel bla bzonn lil min genwinament ifittex rimedju kostituzzjonali (Q.K. ***Mediterranean Film Studios Limited v. Korporazzjoni ghall-Izvilupp ta' Malta et"*** *– 31 ta' Ottubru 2003).*

"Illi ghalhekk dan il-proviso mhux xi wiehed li jista' jittiehed b'mod laxk jew kapriccuz u zgur li mhux intiz biex il-Qorti tahrab mir-responsabbilta' li tiehu konjizzjoni ta' lamentela kostituzzjonali dwar allegat ksur ta' dritt fundamentali izda tfisser biss li l-Qorti ghandha l-obbligu li f'certu cirkostanzi tirrifjuta li tezercita' s-setghat taghha f'kull kaz meta tkun sodisfatta li mezzi xierqa ta' rimedju ghall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli favur dik il-persuna skond xi ligi ohra, ghaliex altrimenti tkun qeghda tagixxi ta' Qorti tat-tielet istanza – haga li tmur kontra l-ligi b'dan ghalhekk li ilment ta' natura kostituzzjoni ghandu jsir biss wara li rrimedji ordinarji jigu ezawriti jew meta ma humiex disponibbli. Meta r-rikorrent ma jkunx ghamel uzu minn rimedju li setgha kellu, l-Qorti m'ghandhiex tikkunsidra li tezercita l-gurisdizzjoni sakemm ma jirrizultax li dak il-possibli rimedju ma kienx pero' se jirrimedja hlief in parti llanjanzi tar-rikorrent. ***"Anton Scicluna pro et noe vs Prim Ministru"*** *(PA – 21 ta' April 1995).*

Ikkunsidrat :

V. <u>Risultanzi</u>

Abbazi ta` din il-gurisprudenza, jirrizulta car illi sabiex tintlaqa` eccezzjoni dwar esawriment ta` rimedji ohra, il-Qorti trid tkun sodisfatta li :- (i) mezzi **xierqa** ta` rimedju ghall-ksur allegat huma jew kienu disponibbli lir-rikorrenti ; u (ii) li l-mezz xieraq ta` rimedju kien **effettiv** – cioe` mezz li jista`, jew li seta` kieku gie utilizzat, adegwatament jikkompensa lill-vittma ghal dak il-ksur, jew li altrimenti jaghmel tajjeb ghal dak il-ksur, bhal per ezempju billi l-att jigi dikjarat null u bla effett sabiex il-vittma tqieghed mill-gdid f`posizzjoni fejn ma tibqax diskriminata.

Fil-kaz tal-lum, irrizulta bhala fatt illi sad-data tal-presentata tar-rikors, l-awturi fit-titolu tal-kjamat fil-kawza kienu ghamlu kawza fil-Qorti tal-Magistrati (Malta) sabiex jizgumbraw lir-rikorrenti mill-fond 2, Misrah San Pawl, Mdina. Il-kawza kienet deciza kontra r-rikorrenti bl-izgumbrament taghhom mill-fond de quo. Ir-rikorrenti appellaw. Il-Qorti tal-Appell (Sede Inferjuri) cahdet l-appell tar-rikorrenti. Ir-rikorrenti ghamlu procedura ta` ritrattazzjoni abbazi ta` allegata applikazzjoni hazina tal-ligi. Fid-data tal-presentata tal-eccezzjonijiet tal-Avukat Generali u tal-kjamat fil-kawza, il-procedura ta` ritrattazzjoni kienet ghadha pendenti. L-Avukat Generali u l-kjamat fil-kawza qeghdin jikkontendu li r-rikorrenti ma kienx messhom intavolaw il-prociediment kostituzzjonali u konvenzjonali ladarba l-procedura tar-ritrattazzjoni kienet ghadha pendenti.

Fid-data meta l-kawza tal-lum thalliet ghas-sentenza dwar l-eccezzjonijiet in kwistjoni u cioe` fis-17 ta` Ottubru 2013, il-procedura ta` ritrattazzjoni kienet diga` deciza kontra r-rikorrenti mill-Qorti tal-Appell (Sede Inferjuri) b`sentenza tal-15 ta` Marzu 2013.

Indipendentement minn dak illi li kien deciz mill-qrati ordinarji, din il-Qorti hija tal-fehma li l-mertu ta` dak li qeghda tintalab biex tiddeciedi fil-kawza tal-lum imur ben oltre dak li ttrattaw u iddecidew il-qrati ordinarji. Ir-rikorrenti qeghdin jikkontestaw il-kostituzzjonalita` ta` disposizzjonijiet vigenti fil-ligi

ordinarja li, skond ir-rikorrenti, jiddiskriminaw kontra taaghhom u kwindi jiksru d-drittijiet fondamentali taghhom kif protetti bil-Kostituzzjoni u bil-Konvenzjoni. Inoltre qeghdin jitolbu rimedji li certament mhumiex disponibbli ghalihom quddiem il-qrati ordinarji. Sar accenn ghan-natura tal-lanjanzi tar-rikorrenti fis-sentenza tad-29 ta` Frar 2012 li tat il-Qorti tal-Appell (Sede Inferjuri) [ara fol 61] meta qalet hekk –

"Illi dwar l-aggravju fejn qed jinghad li l-provizjonijiet tal-Kap 158 huma anti-kostituzzjonali, dan ma huwiex l-forum fejn tali punt ghandu jigi deciz, u se mai jekk l-appellanti jhossu li dan huwa hekk, ghandhom jistitwixxu proceduri idonei quddiem il-Qorti kompetenti. In kwantu l-istess artikolu qed jigi uzat sabiex ikun hemm definizzjoni tal-ligi, jinghad li f'dan is-sens il-Ligi specjali u cjoe' l-artikolu 5 tal-Kap 158 huwa car fis-sens tali disposizzjoni tapplika ghal kerrej li jkun cittadin ta' Malta, u allura la l-kliem tal-ligi huwa car ma hemmx bzonn ta' ebda interpretazzjoni u certament li jekk il-konvenuta Kate Sullivan ma kienitx cittadina ta' Malta mela tali disposizzjoni ma tistax tigi applikata ghaliha."

Il-mertu tal-kwistjoni fuq il-livell li qieghed jigi trattat fil-kawza tal-lum mhuwiex semplici kwistjoni dwar zgumbrament ta` persuna minn fond allegatament mikri lilha izda tirrigwarda stharrig, fost ohrajn, dwar jekk l-Art 5 tal-Kap 158 ghandux jigi applikat ghar-rikorrenti wkoll biex ma jibqax u kwindi stharrig dwar jeddijiet ta` indole kostituzzjonali. Li kieku r-rikorrenti ma ressqux l-ilment taghhom quddiem din il-Qorti huma ma kienux sejrin jinghataw rimedju effettiv u adegwat mill-qrati ordinarji. L-ebda qorti ordinarja ma ghandha l-kompetenza li tindaga l-lanjanzi hekk kif posti fl-azzjoni tal-lum.

Ghaldaqstant il-Qorti ma tistax tikkondividi l-fehma tal-Avukat Generali u tal-kjamat fil-kawza illi r-rikorrenti ma kienux ezawrew ir-rimedji ordinarji li kellhom qabel intavolaw l-azzjoni odjerna.

Il-Qorti tirrileva wkoll illi bl-gheluq tal-procedura ta` ritrattazzjoni fil-mori ta` din il-kawza kien ghal kollox ezawrit l-argument wara l-eccezzjonijiet li gabu l-Avukat Generali u l-kjamat fil-kawza u li qeghdin jigu decizi llum.

Finalment il-Qorti taghmel riferenza ghall-argument li gab il-kjamat fil-kawza fin-nota ta` sottomissjonijiet tieghu meta sostna illi l-kwistjoni ta' l-konkubinagg ma tidholx fil-konsegwiment tal-proceduri ta` zgumbrament ghaliex iz-zewg rikorrenti gew citati personalment bhala semplici possessuri tal-fond, u ma kienx intalab l-izgumbrament taghhom ghaliex kienu qeghdin jikkoabitaw fl-istess fond. Il-Qorti hija tal-fehma li tkun rilevanti ferm ghal dik il-vertenza illi jigi stabbilit jekk r-rikorrenti Kate Sullivan ma kenitx tikkwalifika taht l-Art 5 tal-Kap 158 tal-Ligijiet ta` Malta <u>ghaliex kienet tikkoabita ma` Capt. Michael Bonello</u> u kwindi allura jekk dik id-disposizzjoni kenitx tiddiskrimina kontra taghha u kontra r-rikorrent l-iehor. Lanqas ma taqbel mal-kjamat fil-kawza meta jghid illi l-fatt li ma hemmx talba biex is-sentenza ta` zgumbrament tigi mhassra jista` b`xi mod jippregudika l-andament tal-kawza tal-lum. Kif daqstant iehor mhijiex taqbel mal-argument ta' l-Avukat Generali kif espost fin-nota ta' sottomissjonijiet tieghu meta jghid illi kieku ntlaqa` l-appell, ir-rikorrenti ma kienx jibqaghlhom interess u l-esercizzju tal-lum kien ikun biss wiehed akkademiku. Huwa car mit-talbiet tar-rikorrenti fejn iridu jaslu bil-kawza tal-lum, partikolarment fejn qieghed jintalab kumpens fil-kaz li tirrizulta vjolazzjoni tal-jeddijiet tar-rikorrenbti kif dawn huma tutelati bil-Kostituzzjoni u bil-Konvenzjoni.

Meqjus l-assjem ta` fatti u cirkostanzi ta` dan il-kaz, fil-kuntest tal-gurisprudenza in materja, il-Qorti hija tal-fehma illi r-rikorrenti ma kellhomx rimedju ordinarju xieraq, effettiv u adegwat fejn jindirizzaw l-allegat ksur tal-jeddijiet taghhom <u>qabel</u> intavolaw l-azzjoni tal-lum. Din il-Qorti tghid illi fl-ahjar interess ta` l-amministrazzjoni tal-gustizzja m`ghandhiex tiddeklina mis-setghat u mir-responsabilita` taghha, kwindi ghandha tibqa` tisma` l-kaz fil-mertu.

<u>Decide</u>

Ghar-ragunijiet kollha premessi il-Qorti qeghda tichad it-tieni eccezzjoni tal-Avukat Generali u l-ewwel eccezzjoni tal-kjamat fil-kawza. L-ispejjez jibqghu rizervati ghall-gudizzju finali.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------